

Dr Irena Fedorowicz

Centrum Polonistyczne, Uniwersytet Wileński, Litwa

**„W odmęcie życia publicznego
czuję się w swoim żywiole”.
Działalność urzędnicza i publicystyczna
Czesława Jankowskiego w latach 1919–1922**

Wstęp

Urodzony w Polanach w powiecie oszmiańskim Czesław Jankowski (1857–1929) był znanym poetą, publicystą i tłumaczem. Był związany z kilkoma miastami: Mitawą na Łotwie (uczył się tu w gimnazjum w latach 1870–1877), Krakowem (studiował na uniwersytecie w latach 1879–1882), Petersburgiem (mieszkał tu jako poseł do I Dumy Państwowej), Warszawą (studiował na uniwersytecie w latach 1877–1879, od 1883 r. pracował jako publicysta), najdłużej – z Wilnem. Od marca 1922 r. aż do śmierci był czołowym publicystą wileńskiego dziennika „Słowo”, redagowanego przez Stanisława Mackiewicza-Cata. Zastąpił głównie jako autor coniedzielnich felietonów pisanych pod pseudonimem Jan Kanty Skierka. Działalność publicystyczna i literacka Cz. Jankowskiego z tego okresu dosyć szczegółowo została omówiona w mojej monografii *W służbie ziemi ojczystej. Czesław Jankowski w życiu kulturalnym Wilna lat 1905–1929* (Kraków 2005).

Niniejszy artykuł dotyczy działalności Cz. Jankowskiego z okresu wcześniejszego, kiedy pełnił ważne funkcje urzędnicze w Wydziale Prasowym najpierw Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich (1919), a potem Biura Prasowego Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej (1920–1922). W historiografii litewskiej ten okres, trwający od wiosny 1919 r. do jesieni 1939 r., określany jest jako pierwszy etap „okresu polskiego”¹ albo nawet

¹ Stravinskienė Vitalija, *Vilniaus miesto gyventojai 1920–1939 metais*, „Sostinė kaip tapatumo simbolis. Vilnius ir Kaunas tarpukario kultūroje”, oprac. Alma Lapinskienė i Viktorija Šeina, Vilnius 2014, s. 41. Dla tego okresu charakterystyczny był wzrost liczby mieszkańców Wilna: w 1920 r. było ich 128 tys., w 1920 r. – 174 tys., w 1939 r. – 195 tys. Był to skutek imigracji. W latach 1920–1939 do Wilna przyjechało na stałe 50–60 tys. nowych mieszkańców. Tamże, s. 43–44. Por. z tegoż zbioru artykuł Rasy Antanavičiūtė: *Viešosios Vilniaus erdvės tarpukariu: Antrosios Žečpospolitos didmiesčio kontrastavimas*, s. 53–92. W „okresie polskim” autorka wymienia dwa etapy – lata 1919–1927 oraz 1928–1939, s. 55. W pierwszym etapie został reaktywowany uniwersytet (1919),

okupacji polskiej². W tym okresie Cz. Jankowski wydawał „Tygodnik Wileński” (1920), a także współpracował z gazetami „Nasz Kraj” i „Gazeta Krajowa”. Pełnił też funkcje kierownicze w organizacjach zawodowych literatów i dziennikarzy polskich w Wilnie (1 marca 1920 r. został wybrany na prezesa Związku Literatów i Dziennikarzy Polskich w Wilnie³) oraz w Zarządzie Rady Teatralnej (od 1920 r. Ferdynand Ruszczyk był prezesem, Czesław Jankowski – wiceprezesem). Brał udział w pracach komitetów budowy w Wilnie pomników A. Mickiewicza i W. Syrokomli.

Z perspektywy urzędnika Zarządu Cywilnego Ziemi Wschodnich

Odzyskanie przez Polskę niepodległości Jankowski powitał w Warszawie, gdzie utrzymywał się w tym okresie wyłącznie z pracy dorywczej. Pomimo wsparcia ze strony Ludwika Solskiego (1855–1954), dyrektora Teatru Polskiego w Warszawie⁴, oraz Ludwika Kolankowskiego (1882–1956), przewodniczącego Wyższej Komisji Dyscyplinarnej w Ministerstwie Spraw Zagranicznych⁵, nie udało mu się otrzymać posady w tym ministerstwie ani też zostać redaktorem krakowskiego pisma „Głos Narodu”. W tej sytuacji 62-letni publicysta podjął próbę szukania pracy w Wilnie. W drugiej połowie kwietnia 1919 r. skończył się dla tego miasta trzyletni okres niewoli niemieckiej i prawie czteromiesięczny rządów bolszewików⁶. Nie wiadomo, kiedy dokładnie Cz. Jankowski przyjechał do Wilna,

zwołana komisja do spraw nazewnictwa ulic wileńskich (1920), na pl. Łukiskim ustawiono obelisk ku czci wyzwolicieli Wilna (1920) i upamiętniono ofiary powstania styczniowego (1921), odsłonięto pomnik S. Moniuszki z okazji 50-lecia jego śmierci (1922).

² Ilgiewicz Henryka, *Societates Academicae Vilnenses. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie (1907–1939) i jego poprzednicy*, Warszawa 2008, s. 58.

³ Dwa miesiące później, w maju 1920 r., wspólnie z Aleksandrem Zwierzyńskim, redaktorem gazety „Dziennik Wileński”, reprezentował Wilno podczas zjazdu Związku Literatów i Dziennikarzy w Warszawie.

⁴ W 1917 r. Cz. Jankowski był kierownikiem artystyczno-literackim Teatru Polskiego w Warszawie.

⁵ Jurkowski Roman, *Czesław Jankowski jako dziennikarz*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, 1984, nr XXIII 3, s. 43.

⁶ W styczniu 1919 r. rząd litewski (Taryba) został ewakuowany do Kowna, w lutym w Wilnie proklamowana została Radziecka Socjalistyczna Republika Litwy i Białorusi. Szerzej o tym: Ilgiewicz Henryka, dz. cyt., s. 53–73. Zob. też Puksztó Andrzej, *Między stołecznością a partykularyzmem. Wielonarodowościowe społeczeństwo Wilna w latach 1915–1920*, Toruń 2006, s. 140–141.

prawdopodobnie tuż po ofensywie wojsk polskich, gdyż był świadkiem w dn. 22 kwietnia odczytania przez marszałka Józefa Piłsudskiego odezwy w językach polskim i litewskim *Do mieszkańców byłego WKL*. Przyjął z entuzjazmem zapewnienie ze strony marszałka, że samodzielne rozstrzygnięcie spraw wewnętrznych, narodowościowych i wyznaniowych będzie się znajdowało w gestii rdzennych mieszkańców kraju, bez nacisku ze strony Polaki. 11 października 1919 r. był świadkiem innego niezwykłego wydarzenia – uroczystości z okazji wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, zamkniętego rozkazem carskim w 1832 r. Swoje wrażenia przedstawił on na łamach warszawskiego pisma „Rewia” (*Impresje wileńskie*, nr 1, 9 XI 1919), akcentując doniosłość tego wydarzenia o epokowym znaczeniu i rolę marszałka Józefa Piłsudskiego, wiernego syna tej ziemi.

Od października 1919 r. centrala Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich (w skrócie: ZCZW), powołanej przez Józefa Piłsudskiego w Warszawie w maju tegoż roku, została przeniesiona do Wilna⁷. Generalnym Komisarzem został pochodzący z Pińszczyzny Jerzy Osmałowski (1872–1954), pełnił tę funkcję do 9 września 1920 r. Od 1 listopada 1919 r. przyjął on Cz. Jankowskiego na stanowisko kierownika Wydziału Prasowego ZCZW⁸. Z pewnością miał na to wpływ fakt, że autor monografii *Powiat oszmiański* był osobą znaną w środowisku dziennikarskim w całym kraju, jak stwierdził Marcełi Kosman, „cementował czołowe ośrodki intelektualne pod zaborami”, takie jak: Warszawa, Kraków, Lwów, Wilno, Poznań⁹. Atutem Cz. Jankowskiego było pochodzenie kresowe oraz znajomość języków i „spraw tutejszych”. Z drugiej jednak strony było to dla niego prawdziwe wyzwanie zarówno ze względu na wiek, jak i konieczność stosowania się do poleceń z góry dotyczących oceny polityki wschodniej państwa. Do jego obowiązków jako szefa Wydziału Prasowego należało pisanie raportów do Wydziału

⁷ Pukszo Andrzej, dz. cyt., s. 143. ZCZW – to była nazwa jednostki administracyjnej powołanej przez Naczelnego Wodza na terytorium byłego WKL, wyzwolonym przez wojsko polskie. Pełniła władzę ustawodawczą i wykonawczą. Por. Gierowska-Kałuża Joanna, *Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 II 1919 – 9 X 1920)*, Warszawa 2003, s. 5 oraz Jankowski Czesław, *Wyzwolenie Ziemi Wileńskiej, „Dziesięciolecie Polski Odrodzonej (1918–1928)”*, Kraków–Warszawa 1928, s. 166.

⁸ Według „Dziennika Urzędowego” Jankowski został starszym referentem i kierownikiem Wydziału Prasowego dopiero 12 II 1920. Zob. Gierowska-Kałuża Joanna, dz. cyt., s. 256. Szefem Wydziału Prasowego Okręgu Wileńskiego był Ludwik Abramowicz.

⁹ Kosman Marcełi, *Cmentarze Wilna*, Toruń 1994, s. 120.

Bezpieczeństwa przy Departamencie Spraw Wewnętrznych o stanie prasy w Wilnie. Nie była to sprawa łatwa, gdyż w końcu 1919 r. w Wilnie ukazywało się 21 tytułów pism (10 polskich, 4 żydowskie, 3 litewskie, 3 białoruskie i 1 rosyjskie). Zgodnie z przepisami redakcje gazet miały obowiązek dostarczania do Wydziału Prasowego 10 egzemplarzy każdego numeru¹⁰.

W liście do Adama Grzymały-Siedleckiego z 21 listopada 1919 r. Cz. Jankowski wyznał, że zaprzestaje pisania, gdyż miał wrażenie, że mu „nic politycznego, osobliwie z zakresu polityki naszej u wschodnich granic, pisać nie wolno”¹¹. Po upływie trzech miesięcy okazało się jednak, że jego pióro jest przydatne – od 1 marca do 2 kwietnia 1920 r. – przy wsparciu finansowym Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich – wydawał pismo polityczno-informacyjne „Tygodnik Wileński”, poświęcone polityce i obronie Ziem Wschodnich jako kraju polskiego¹². Tytuł gazety nawiązywał do pism, które ukazywały się w Wilnie na początku XIX w. („Tygodnik Wileński” z lat 1815–1822) i prawie sto lat później („Tygodnik Wileński” z 1911 r., redagowany przez Ferdynanda Ruszczyca i Władysława Studnickiego). Największą część „nowego” „Tygodnika Wileńskiego” zajmowały informacje dotyczące struktur Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich oraz dane statystyczne na ten temat. Dopiero w nr 3 (20 III) znalazły się artykuły o tematyce historyczno-krajoznawczej – o pałacu Tyszkiewiczów w Wace Trockiej¹³ oraz o Fundacji hrabiny Janiny Umiaszowskiej w Żemłosławiu¹⁴. Numer 4. został poświęcony odrodzonemu Uniwersytetowi Wileńskiemu

¹⁰ Fedorowicz Irena, *W służbie ziemi ojczystej. Czesław Jankowski w życiu kulturalnym Wilna lat 1905–1929*, Kraków 2005, s. 141.

¹¹ Tamże, s. 44. Za język urzędowy – zgodnie z Rozporządzeniem nr 5 z „Dziennika Urzędowego” uznano jęz. polski, za języki krajowe: litewski, białoruski i ukraiński, pomijając jęz. żydowski, przeciwko czemu zaprotestował dr Jakub Wygodzki na łamach „Unser Tog”. Zob.: *Charakterystyka prasy żydowskiej*, napisał Aleksander Haftka (rękopis z 30 I 1920), Lietuvos Mokslo akademijos Vrublevskijų biblioteka (LMAVB), Rankraščių skyrius, F79-770.

¹² Oficjalnie jako redaktor „Tygodnika Wileńskiego” występował Kazimierz Rutki, księgarz i wydawca, współpracownik wileńskiego oficyny Zawadzkich.

¹³ Właścicielem pałacu w Wace Trockiej był wtedy Jan Michał Tyszkiewicz (1896–1939). O tym szerzej: Narkowicz Liliana, *Tyszkiewiczowie z Waki*, Warszawa 2010.

¹⁴ W 1922 r. ta fundacja otrzymała nazwę Fundacji Narodowej im. hrabiostwa Władysława i Janiny Umiaszowskiej, działała przy USB. Za namową Cz. Jankowskiego hrabina spisała swoje wspomnienia, które ukazały się drukiem pod nazwą *Szmat ziemi i*

(pod nazwą Uniwersytet Stefana Batorego). Cz. Jankowskiemu udało się namówić do współpracy z „Tygodnikiem Wileńskim” znanego filologa i filozofa, profesora tej uczelni, Mariana Zdziechowskiego (1861–1938), który zamieścił w tygodniku dwuodcinkowy artykuł *Wpływy rosyjskie na duszę polską*. Po ukazaniu się pięciu numerów (ostatni – z 2 IV) gazeta przestała się ukazywać (z powodu kłopotów finansowych).

W warunkach istnienia Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej

Okres wojny bolszewicko-litewsko-polskiej (lato–jesień 1920 r.) Cz. Jankowski spędził, tak jak inni urzędnicy ZCZW i publicyści polskojęzyczni, w Warszawie. O tym etapie w jego życiu właściwie nic nie wiadomo. W Wilnie ukazywały się wtedy trzy dzienniki: „Vilniaus Aidas”, „Litwa” (rosyjska) i „Wiadomości Wileńskie” oraz kilka pism żydowskich¹⁵. Cz. Jankowski wrócił do Wilna i do swoich obowiązków urzędniczych 16 października 1920 r.¹⁶, siedem dni po tzw. buncie generała Lucjana Żeligowskiego. Brał udział w reaktywowaniu Wydziału Prasowego, teraz już nie Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich (istniał do 9 IX 1920), ale Tymczasowej Komisji Rządzącej. W czasie istnienia tego rządu (od 12 X 1920 do IV 1922)¹⁷ kierował nie tylko Wydziałem Prasowym, a przez pewien czas również Wydziałem do Spraw Wyznaniowych. Urzędował w Pałacu Reprezentacyjnym RP. Okna jego gabinetu wychodziły na ul. Uniwersytecką (obecnie Universiteto) i budynek

życia (Wilno 1928). Cz. Jankowski napisał przedmowę i posłowie do tej książki. O tym zob.: Fedorowicz Irena, *W służbie ziemi ojczystej...*, dz. cyt., s. 249.

¹⁵ *Prasa polska w Wilnie (1905–1926)*, „Almanach Literacki”, oprac. Jankowski Czesław, Wilno 1926, s. 70. Wspomniane pisma ukazywały się do 10 X 1920 r. Por. Pukszt Andrzej, dz. cyt., s. 158–162.

¹⁶ Jankowski wrócił więc do Wilna jeszcze przed podpisaniem w Rydze umowy polsko-rosyjskiej o rozejmie (20 X). Rokowania pokojowe trwały 5 miesięcy, zakończyły się podpisaniem traktatu ryskiego w dn. 18 III 1921. Ilgiewicz Henryka, dz. cyt., s. 66.

¹⁷ Litwa Środkowa obejmowała powiaty: oszmiański, święciański i wileński oraz 3 gminy powiatu trockiego, ogółem jej obszar wynosił ponad 10 tys. km kw. Obowiązki prezesa pełnił Witold Abramowicz, później (w latach 1921–1922) – Aleksander Meysz-towicz. Najważniejszym zadaniem TKR było zwołanie sejmu, który miał zdecydować o dalszych losach kraju.

główny Uniwersytetu Stefana Batorego. Były to okna tego samego gabinetu, w których jako dziecko, stojąc razem z matką na ulicy, widział on generała-gubernatora Michaiła Murawjowa, słynnego „Wieszatela”¹⁸.

W tym samym 1920 r. Cz. Jankowski nawiązał współpracę z gazetą „Nasz Kraj”, organem federalistów wileńskich. Redaktorami gazety byli kolejno: Witold Przegaliński, Ignacy Turski oraz Juliusz Sumorok. Pismo to ukazywało się od wiosny 1919 r. w nakładzie 5–6 tys. egzemplarzy. Z „Naszym Krajem” współpracowali: Eugeniusz Świerczewski, Helena Romer-Ochenkowska, Kazimierz Biernacki, Benedykt Hertz i inni. Spośród literatów swoje utwory drukowali tu Jerzy Jankowski, Wanda Niedziałkowska-Dobaczewska, Jan Bułhak, Jadwiga Gosztowtówna, artykuły polemiczne zamieszczała poetka i tłumaczka poezji litewskiej na język polski Stefania Jabłońska. Ciekawe felietony z cyklu *Z okna redakcji* (12 odcinków) publikował w 1919 r. autor ukrywający się pod pseudonimem Kajo.

Cz. Jankowski współpracował z „Naszym Krajem” jako felietonista, ukrywając swoją tożsamość – prawdopodobnie ze względu na pracę urzędniczą – pod pseudonimem Przechodzień. Od kwietnia do sierpnia ukazały się trzy felietony z cyklu *Wileńskie światło-cienie*, przy czym ostatni z nich – już po inwazji bolszewików na Wilno (14 VII – 16 X 1920)¹⁹. W felietonach Cz. Jankowskiego jest mowa m.in. o Wilnie jako mieście kontrastów, gdzie obok siebie istniały w symbiozie piękno i brzydota, wysoka kultura i żenujące zacofanie. Jako przykład podał zorganizowanie przez prof. F. Ruszczyca z wielkim rozmachem „akademii” z okazji 400-lecia śmierci włoskiego malarza i architekta Rafaela (właściwie Rafaela Santi), która stanowiła kontrast z „szarym” codziennym życiem wilnian. Obowiązywało ich wówczas rozporządzenie o prawie do kąpieli tylko w piątki i soboty (nr 105), we znaki dawał się brak patroli policyjnych i szerzące się chamstwo (nr 117). Cz. Jankow-

¹⁸ Jankowski opisał to wydarzenie w szkicu *Okno Murawjewa*. Zob. o tym: Fedorowicz Irena, *Czesław Jankowski kontra Witold Hulewicz, czyli o „tutejszych” i „przybyśszach” (w latach 1925–1929)*, „Pasaże Witolda Hulewicza”, red. Andrzej Hejmej, Irena Fedorowicz, Karolina Mytkowska, Kraków 2017, s. 68.

¹⁹ Szerzej o tym: Fedorowicz Irena, *W służbie ziemi ojczystej...*, s. 143–144. Działo się to w okresie agonii ZCZW, jak go nazwała Joanna Gierowska-Kałuża. Zob. Gierowska-Kałuża Joanna, dz. cyt., s. 68.

skiego smuciło to, że rodowici wilnianie zatracili swoją dawną wrażliwość na wszelkiego rodzaju zaniedbania widoczne w mieście na każdym kroku i pod tym względem zaczęli być podobni do licznie przybywający tu „koroniarzy i poznańczyków”. Zamiast wrażliwości cechą wilnianina stało się więc „przywykanie” do „warunków lokalnych”, takich jak np. nieznośne zapachy ścieków przy ul. Niemieckiej, nieuporządkowane chodniki. Felietonista poruszył też kwestię obsadzania stanowisk w Zarządzie Cywilnym Ziem Wschodnich, gdzie jego zdaniem bardzo przydałby się ziemianin i publicysta, hrabia Hipolit Korwin-Milewski (1848–1932), „znający na wylot kraj i ludność, on, jeden z najgorętszych, nie w słowach, lecz czynach patriotów krajowych”²⁰. Autor felietonu w improwizowanej rozmowie z H. Korwin-Milewskim m.in. przedstawił jego opinię na temat Józefa Piłsudskiego („wielki człowiek”, „prawy wódz narodu”, posiadający „urok napoleoński”) oraz wizji dalszych losów Wilna i Wileńszczyzny (przewidział, że zostaną one przyłączone do Polski jako kraj „niezmiernie już mało polski”)²¹. Trzeci, ostatni felieton Cz. Jankowskiego, ukazała się już po ofensywie bolszewickiej. Brak w nich jednak nawiązań do ówczesnych wydarzeń politycznych, a konkretnie do przekazania Wilna Litwie. Przechodzień opowiada o swoich wrażeniach z pobytu na wsi, w białym dworze (prawdopodobnie w rodzinnych Polanach Cz. Jankowskiego), o rozmowach z tamtejszym proboszczem oraz sąsiadem obawiającym się reformy rolnej. Tylko w zakończeniu felietonu wraca on do Wilna, gdzie na placu Katedralnym w osłupienie wprowadza go niecodzienny widok dzwonnicy katedralnej owiniętej w plakat reklamowy z napisem: „Kupujcie Pożyczkę Odrodzenia”. Wspomniane felietony pod nazwą *Wileńskie światło-cienie* z „Naszego Kraju” były namiastką późniejszego cyklu *Przechadzek po Wilnie* na łamach „Słowa”²².

Od 2 września 1920 r. (wtedy dobiegał końca szósty i ostatni etap działalności Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich²³) zamiast „Naszego

²⁰ Korwin-Milewski Hipolit pochodził, podobnie jak Cz. Jankowski, z powiatu oszmiańskiego, w 1905 r. był pierwszym redaktorem i wydawcą dziennika „Kurier Litewski”. Zostawił po sobie pamiętniki *Siedemdziesiąt lat wspomnień* (Poznań 1930).

²¹ Przechodzień [Czesław Jankowski], *Wileńskie światło-cienie*, „Nasz Kraj”, nr 105, 13 VI 1920.

²² Fedorowicz Irena, *W służbie ziemi...*, dz. cyt., s. 184–201.

²³ Gierowska-Kałaaur Joanna, dz. cyt., s. 68. Autorka określa ten etap „agonią” ZCZW.

Kraju” zaczęła ukazywać się „Gazeta Krajowa” (redaktor i wydawca Ludwik Abramowicz²⁴). Obie gazety popierały ideę przyłączenia Wilna i Wileńszczyzny do Polski, ale na zasadzie poszanowania praw i interesów innych narodowości zamieszkujących tzw. Litwę historyczną, czyli ziemie dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Akcentowały też potrzebę porozumienia polsko-litewskiego (wyróżniały się pod tym względem artykuły Stefanii Jabłońskiej z „Naszego Kraju”) i polsko-białoruskiego. Współpracujący z gazetą dr Benedykt Dybowski ze Lwowa jeszcze w sierpniu 1919 r. na łamach „Naszego Kraju” pisał: „My marzymy o sprawiedliwej, szczerzej, rozumnej federacji wszystkich narodowości z dawnego WKŁ, bez hegemonii którejkolwiek²⁵. Stanowisko obu gazet odpowiadało tzw. idei federacyjnej²⁶, której sprzeciwiali się zarówno publicyści skupieni wokół gazety „Dziennik Wileński” (redaktor ks. Józef Songin), jak i zdecydowana większość rady miejskiej, wybranej we wrześniu 1919 r.²⁷.

Publikacje Cz. Jankowskiego na łamach „Gazety Krajowej” miały inny charakter niż w „Naszym Kraju”. Najpierw w nr 51 (31 X) ukazał się przedruk jego wiersza *W zaduszny dzień*²⁸, natomiast pod koniec roku, w nr 95 (24 XII), felieton *Za mundurem panny sznurem*, podpisany własnym nazwiskiem. Wizytówką Cz. Jankowskiego jako publicysty w tym okresie był cykl ośmiu artykułów na temat przyszłości Litwy. Ukazywały się one od 12 listopada do 28 grudnia pod pseudonimem Oszmiańczuk. Otwiera ten cykl artykuł pt. *Legitymizm władzy*, zamieszczony 30 dni po ogłoszeniu Tymczasowej Komisji Rządzącej (nr 60, 12 XI). Była to odpowiedź na komentarze Stanisława Strońskiego (1882–1955), redaktora warszawskiej gazety „Rzeczpospolita”, że jest to rząd samozwańczy, nieuznawany przez władze w Warszawie. Zdaniem Oszmiańczuka ojczyzna

²⁴ Redaktorem „Gazety Krajowej” od 28 maja 1921 r. został Ludwik Chomiński, od 1922 r. – Józef Batorowicz. Czołową publicystką, podobnie jak wcześniej w „Naszym Kraju”, była Helena Romer-Ochenkowska.

²⁵ Dybowski Benedykt, *Polska a Litwa*, „Nasz Kraj”, 1919, nr 87, 5 VIII.

²⁶ Dąbrowski Przemysław, *Rozpolitykowane miasto. Ustrój polityczny państwa w koncepcjach polskich ugrupowań działających w Wilnie w latach 1918–1939*, Gdańsk 2012, s. 23. Opozycyjna wobec tej idei była inkorporacyjna.

²⁷ Trzydziestu członków rady miejskiej głosowało za inkorporacją Wilna do Polski, tylko jedna osoba była przeciwko. Gierowska-Kałuż Joanna, dz. cyt., s. 114.

²⁸ Wiersz ten był znany pod nieco zmienionym tytułem: *Wiosny zaduszny dzień*. Zob. Jankowski Czesław, *Wiersze niektóre*, Kraków 1913, s. 177.

oczekuje od swoich obywateli poczucia odpowiedzialności za nią, gotowości do jej obrony i walki o nią. Wyboru takiej postawy oczekuje Litwa – „miniatura byłego WKL Olgierdowego”, kraj „tutejszy”, dziś nowoczesny, „litewsko-rosyjsko-białorusko-polsko-żydowski”²⁹. Był to wstęp do idei tzw. Litwy Wielkiej, sformułowanej przez Cz. Jankowskiego w artykule z 27 listopada (nr 73). Miał on na myśli Litwę, której granice pokrywałyby się z ziemiami dawnego WKL, czyli sięgałyby od Bałtyku, wzdłuż granicy ryskiej, aż do Dźwiny i Niemna. Stolicą Litwy Wielkiej, tak jak niegdyś WKL, miało być Wilno, z którego obecna Litwa Środkowa powinna dobrowolnie zrezygnować, a Polska – wydać na to zgodę. Według Oszmiańczuka „dobrowolne oddanie Litwie nie tylko Wilna, lecz i całych terytoriów byłego WKL, rozwiązując totalnie zaognioną „kwestię litewską”, usuwa zarazem uciążliwą i kosztowną ingerencję koalicji w sprawy polskie, tudzież utrąca „niebezpieczeństwo rosyjskie”, zażegnane natychmiastowym nawiązaniem przez Litwę jak najlepszych z Rosją stosunków sąsiedzkich”³⁰. Jego zdaniem odpowiednim wzorem do naśladowania byłby dla Wilna Wiedeń, stolica monarchii austro-węgierskiej, gdzie Polacy litewscy mogliby się czuć tak, jak Niemcy w Austrii. Jak zauważył badacz historii prasy Roman Jurkowski, koncepcja Oszmiańczuka była kontynuacją i swego rodzaju rozwinięciem idei „krajowej odrębności ziem litewsko-białoruskich od Królestwa Polskiego, propagowanej przez Cz. Jankowskiego w latach 1905–1907 na łamach „Kurier Litewskiego”³¹. Tym razem dodał on postulat uczynienia z Litwy Wielkiej „pomostu między Wschodem a Zachodem”, mostu tranzytowego między Rosją a Niemcami.

Artykuły Oszmiańczuka promujące pomysł połączenia Litwy Wielkiej z Litwą Kowieńską spotkały się z krytyką prasy wileńskiej, przede wszystkim polskojęzycznej gazety litewskiej „Głos Litwy”, która widziała w tym pomysle zagrożenie dla litewkości. Publicysta B. Michałowski stwierdził: „Po cóż by nam była potrzebna „Litwa”, w której oprócz nazwy nic by litewskiego nie pozostało? (...) Nie chcemy mieszaniny litewsko-białoruskiej, w której by rej wodzili Polacy” (18 IX 1920). Idei tej przeciwny był też Ludwik Abramowicz, redaktor „Gazety Krajowej”, zdeklarowany „krajowiec”, który przyznawał się do

²⁹ Oszmiańczuk [Czesław Jankowski], *Wczoraj i dziś*, nr 69, 21 XI.

³⁰ Oszmiańczuk [Czesław Jankowski], *Litwa*, „Gazeta Krajowa”, nr 73, 27 XI 1920.

³¹ Jurkowski Roman, dz. cyt., s. 45.

tego, że bardzo mało obchodzi go polska racja stanu i nigdy nie zgodzi się z podziałem kraju³². Najobiektywniej chyba artykuły Oszmiańczuka ocenił prof. Marian Zdziechowski, który stwierdził, że były one pisane z dużym talentem, jak przystało na „jedno z najzdolniejszych piór w naszej publicystyce”, ale ich treść raziła anachronizmem („Gazeta Krajowa”, nr 95, 24 XII 1920).

Cz. Jankowski, krytykowany z różnych stron, chyba sam, jak twierdzi Roman Jurkowski, wąpiący w realność swojej koncepcji Litwy Wielkiej, stopniowo się z niej wycofywał. W styczniu 1922 r., w warunkach ogłoszenia przygotowań do wyborów do Sejmu Wileńskiego, proponował podwójne hasło wyborcze: „Do Polski czy z Litwą?”: „Chcę, aby Litwa Środkowa połączona z Litwą Kowieńską utworzyła Litwę Wielką, rządzoną przez stały Sejm w Wilnie, który by w porozumieniu z Sejmem i rządem warszawskim ustalił stosunek niepodległej Litwy Wielkiej do Rzeczypospolitej Polskiej”³³. Ostatecznie odszedł on od idei Litwy Wielkiej w końcu października, co zadeklarował w artykule *Drogi Sejmowe* (23 X), który podpisał jednak innym niż dotychczas pseudonimem – Marwicz (używał go 16 lat wcześniej jako publicysta „Kuriera Litewskiego”). Cykl artykułów promujących ideę Litwy Wielkiej była wyrazem jego własnych, osobistych przekonań, w których dominowała chęć znalezienia tzw. złotego środka, który byłby przeciwwagą dla wszelkiego rodzaju nacjonalizmów³⁴.

Na przełomie lat 1920 i 1921 Cz. Jankowski na łamach „Gazety Krajowej” poruszał też sprawy białoruskie dotyczące polityki (był przeciwnikiem separatyzmu Białorusinów) oraz kultury (wydanie w Wilnie w 1920 r. *Historii literatury białoruskiej* Maksyma Hareckiego).

Niewątpliwie Cz. Jankowski dobrze czuł się w roli publicysty, to był jego żywioł, ale w latach 1919–1922 musiał koncentrować się na obowiązkach służbowych. Do jego obowiązków jako urzędnika Wydziału Prasowego należało m.in. wydawanie opinii w kwestii pozwolenia na organizowanie różnych imprez o charakterze kulturalnym i oświatowym. W zbiorach archiwalnych (Lietuvos centrinis valstybės archyvas) zachowały się dokumenty (odręczne podania) z marca

³² List Ludwika Abramowicza do Czesława Jankowskiego z 31 II 1921, Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego. Akc. Rps. 5563.

³³ Oszmiańczuk [Czesław Jankowski], *Dwie drogi*, „Gazeta Krajowa”, nr 6 z 9 I 1921.

³⁴ Jurkowski Roman, dz. cyt., s. 46.

1921 r., na których widnieje rezolucja o treści: „Ze strony Wydziału Prasowego Tymczasowej Komisji Rządzącej przeszkód nie ma” z podpisem Cz. Jankowskiego³⁵.

Pierwszy z nich, z 10 marca, dotyczy prośby o pozwolenie zorganizowania w Sali Śniadeckich na Uniwersytecie Stefana Batorego koncertu „Wieczór sonat” (w programie były utwory L. van Beethovena, E. Griega, A. Rubinsteina). Organizatorem koncertu był znany wileński skrzypek Ignacy Halka-Ledóchowski (1856–1929), założyciel kwartetu smyczkowego im. S. Moniuszki i fundator tablicy ku czci kompozytora³⁶. Inną ręką, prawdopodobnie urzędnika ze Starostwa Grodzkiego, zostały wpisane nazwiska wykonawców – pianistki Heleny Szyrmo-Kulickiej i solisty Hermana Solomonowa. Drugi dokument, z 22 marca 1921 r., dotyczy zaopiniowania podania napisanego przez Zofię Roubiankę w imieniu członków Chrześcijańskiego Związku Nauczycieli Polskich na Litwie, w którym była zawarta prośba o wydanie zgody na wystawienie obrazka „Święto Wiosny” podczas zabawy organizowanej w sali przy ul. Adama Mickiewicza 33. Trzecie podanie, z 31 marca 1921 r., zostało skierowane do Starostwa Grodzkiego w imieniu Polskiej Partii Socjalistycznej Litwy i Białej Rusi z prośbą o pozwolenie na zorganizowanie odczytu pt. „Konstytucja” w sali Domu Robotniczego (ul. Akademicka 4). Podania dotyczące imprez kulturalnych Cz. Jankowski rozpatrywał na bieżąco – jego opinie na zachowanych dokumentach mają tę samą datę (podanie nr 1) lub późniejszą o 1 dzień (podania 2–3). Nie miał on natomiast wpływu na decyzje w sprawie wydawania druków, leżało to w gestii Oddziału Prasowego Wydziału Bezpieczeństwa Spraw Wewnętrznych (wspomina o tym w liście do mecenasa Tadeusza Wróblewskiego³⁷).

Do obowiązków Cz. Jankowskiego, jako pośrednika pomiędzy rządem a organami prasy miejscowej, należało również organizowanie spotkań z przedstawicielami organów prasowych mniejszości narodowych wydawanych w Wilnie. Tak np. 2 września 1921 r. odbyło się takie spotkanie, w którym wzięli udział redaktorzy gazet: „Krynica”,

³⁵ Lietuvos centrinis valstybės archyvas, F53, ap. 23, nr 1477–1479.

³⁶ *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. I, *Wileński słownik biograficzny*, red. Henryk Dubowik, Leszek J. Malinowski, Bydgoszcz 2002, s. 100.

³⁷ List Czesława Jankowskiego do Tadeusza Wróblewskiego, LMAVB, F7-383.

„Bielaruskij Zwon”, „Unser Tog”, „Unser Frajd”, „Głos Litwy”, „Vilnius”, „Vilniaus Garsas”. Cz. Jankowski przekazał zebrany informację o zapadłej dzień wcześniej decyzji w sprawie zakazu wystąpień na łamach prasy przeciwko państwu polskiemu i Delegaturze Rzeczypospolitej w Wilnie. Na łamach „Gazety Krajowej” zamieszczono notatkę z tego spotkania z informacją, że Litwa Środkowa powinna zostać połączona z Polską, ale na razie bez podania na jakiej zasadzie (miało to zależeć m.in. od układów dyplomatycznych i decyzji sejmu)³⁸. W tym samym miesiącu na łamach „Gazety Krajowej” zamieścił też przypomnienie o tym, że w przypadku zwracania się oficjalnego w formie pisemnej do władz i urzędów obowiązuje używanie języka polskiego, chociaż w marcu 1921 r. przez władze Tymczasowej Litwy Środkowej został wydany okólnik o równouprawnieniu języka żydowskiego z innymi językami mniejszości narodowych na Wileńszczyźnie.

22 lutego 1922 r. Sejm Wileński przyjął uchwałę o przyłączeniu Wilna i Wileńszczyzny (czyli niedawnej Litwy Środkowej) do Polski. Dwa miesiące później w Sali Resursy Obywatelskiej został wydany bal z okazji pożegnania Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej. Na tę okoliczność Cz. Jankowski napisał wiersz – toast *A więc kielich o kielich niech trąca*. Podczas uroczystości został on uhonorowany odznaką pamiątkową Litwy Środkowej I stopnia. Było to uwieńczenie jego pracy urzędniczej, z którą rozstał się z ulgą. Pisał cztery lata później: „Z polityką rozstałem się bez żalu. Nawet z ulgą niemałą. Polityki – osobiście z jej matactwami partyjnymi – nie lubię. Żadnych nigdy ambicji w kierunku kariery politycznej nie miałem. Porywała mnie tylko w swe tryby jako wielki odłam życia w ogóle publicznego, od którego nigdy się nie stroniłem. Przeciwnie! W odmęcie życia publicznego czuję się w swoim żywiole”³⁹. „Życie publiczne” Cz. Jankowskiego w omawianym okresie (lata 1920–1922) obejmowało kilka dziedzin: kierowanie Związkiem Pracowników Prasy Polskiej w Wilnie (1921) i Związkiem Dziennikarzy i Literatów Polskich w Wilnie (1921)⁴⁰, bycie na stanowisku wiceprezesa

³⁸ B. (?), *Formuła Tymczasowej Komisji Rządzącej*, „Gazeta Krajowa”, nr 209, 18 IX 1921.

³⁹ [żet], *Credo polityczne. Rozmowa z Czesławem Jankowskim*, „Słowo”, nr 229, 2 X 1926.

⁴⁰ Statut ZDLPW z 1922 r. znajduje się w: LVCAP w Wilnie, F53, ap. 23, nr 1581. Rok później na miejscu tego związku powstał Syndykat Dziennikarzy Wileńskich, działający w latach 1923–1926.

w Zarządzie Rady Teatralnej (1920), udział w pracach Komitetu Głównego Budowy Pomnika Adama Mickiewicza w Wilnie (1921) oraz komitetu budowy pomnika Władysława Syrokomli (1922)⁴¹.

Wnioski

Pracę urzędniczą w Wydziale Prasowym (najpierw Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich, a potem Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej) Cz. Jankowski traktował jako źródło utrzymania (twierdził, że pracuje „dla chleba”⁴²) i jako formę udziału w życiu publicznym. Aspiracji politycznych nie miał, tym bardziej że polityka bardzo często wiąże się z nacjonalizmem, który był mu obcy. Cz. Jankowski był przede wszystkim utalentowanym „rasowym” dziennikarzem, który „czysty talent pisarski łączył z energiczną, żywo reagującą psychiką i doskonałym zmysłem obserwacji”⁴³, choć wielu zjawisk politycznych i społecznych zachodzących na początku dwudziestolecia międzywojennego, jak się wydaje, po prostu nie rozumiał. W Wilnie był postacią znaną i cenioną (nawet przez oponentów politycznych). Zdaniem Waleriana Meysztowicza lubiono Cz. Jankowskiego „z wielu powodów, za wileńską swojskość, za felietony, a może i za wady”⁴⁴, które dały znać o sobie m.in. w okresie współpracy z „Gazetą Krajową”. Promowana przez niego w latach 1920–1921 koncepcja tzw. Litwy Wielkiej była próbą kontynuacji i swego rodzaju rozwinięciem idei „krajowej odrębności ziem litewsko-białoruskich od Królestwa Polskiego”, którą propagował na łamach „Kurier Litewskiego” jeszcze w latach 1905–1907, czyli w odmiennych warunkach politycznych.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Charakterystyka prasy żydowskiej*, napisał Aleksander Haftka (rękopis z 30 I 1920), Lietuvos Mokslo akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius, F79-770.
List Ludwika Abramowicza do Czesława Jankowskiego z 31 II 1921, Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi, Dział Rękopisów, Akc. Rps. 5563.

⁴¹ Szerzej o tym: Fedorowicz Irena, *W służbie ziemi ojczystej...*, dz. cyt.

⁴² Jurkowski Roman, *Czesław Jankowski jako dziennikarz...*, dz. cyt., s. 44.

⁴³ Jurkowski Roman, *W listach szubie, piórem w rękę (Czesław Jankowski)*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskie”, 1992, nr 3–4, s. 137.

⁴⁴ Meysztowicz Walerian, *Poszło z dymem. Gawędy o czasach i ludziach, Część I, Poszło z dymem*, Warszawa 1989.

Artykuły naukowe

- List Czesława Jankowskiego do Tadeusza Wróblewskiego, Lietuvos Mokslo akademijos Vrublevskių biblioteka (LMVB), Rankraščių skyrius, F7-383.
- Materiały dotyczące Wydziału Prasowego Tymczasowej Komisji Rządzącej, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LVIA), F53, ap. 23, nr 1477–1479, 1581.

Opracowania

- Almanach Literacki*, oprac. Jankowski Czesław, Wilno 1926.
- Dąbrowski Przemysław, *Rozpolitykowane miasto. Ustrój polityczny państwa w koncepcjach polskich ugrupowań działających w Wilnie w latach 1918–1939*, Gdańsk 2012.
- Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. I, *Wileński słownik biograficzny*, red. Henryk Dubowik, Leszek J. Malinowski, Bydgoszcz 2002.
- Fedorowicz Irena, *Czesław Jankowski kontra Witold Hulewicz, czyli o „tutejszych” i „przbyyszach” (w latach 1925–1929)*, „Pasaże Witolda Hulewicza”, red. Andrzej Hejmej, Irena Fedorowicz, Karolina Mytkowska, Kraków 2017, s. 63–80.
- Fedorowicz Irena, *W służbie ziemi ojczystej. Czesław Jankowski w życiu kulturalnym Wilna lat 1905–1929*, Kraków 2005.
- Gierowska-Kałuża Joanna, *Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 II 1919 – 9 X 1920)*, Warszawa 2003.
- Ilgiewicz Henryka, *Societates Academicae Vilnenses. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie (1907–1939) i jego poprzednicy*, Warszawa 2008.
- Jankowski Czesław, *Wiersze niektóre*, Kraków 1913.
- Jankowski Czesław, *Wyzwolenie Ziemi Wileńskiej*, „Dziesięciolecie Polski Odrodzonej (1918–1928)”, Kraków–Warszawa 1928.
- Jurkowski Roman, *Czesław Jankowski jako dziennikarz*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, 1984, nr XXIII 3, s. 43.
- Jurkowski Roman, *W lisiej szubie, piórem w rękę (Czesław Jankowski)*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, 1992, nr 3–4, s. 137.
- Kosman Marceli, *Cmentarze Wilna*, Toruń 1994.
- Meysztowicz Walerian, *Poszło z dymem. Gawędy o czasach i ludziach, Część I, Poszło z dymem*, Warszawa 1989.
- Narkowicz Liliana, *Tyszkiewiczowie z Waki*, Warszawa 2010.
- Pukszto Andrzej, *Między stołecznością a partykularyzmem. Wielonarodowościowe społeczeństwo Wilna w latach 1915–1920*, Toruń 2006.
- Sostinė kaip tapatumo simbolis. Vilnius ir Kaunas tarpukario kultūroje*, oprac. Lapinskienė Alma, Šeina Viktorija, Vilnius 2014.
- [zet], *Credo polityczne. Rozmowa z Czesławem Jankowskim*, „Słowo”, nr 229, 2 X 1926.

Prasa

- „Gazeta Krajowa”, 1920–1921.
- „Nasz Kraj”, 1919–1920.

**“I feel at home in the depth of public life.”
The official and journalistic activities
of Czesław Jankowski in the years 1919–1922**

Summary

Czesław Jankowski (1857–1929), born in the territory of the present-day Belarus, in Ashmyany county, was a well-known Polish poet, translator, and publicist. He was tied with various cities (Mitawa, Cracow, Warsaw), but for the longest time with Vilnius. Since March 1920 till his death he was the leading publicist in Vilnius daily newspaper *Słowo*. The article describes the activities of Czesław Jankowski from the previous period, when he occupied important positions as civil servant in the Press Department of the East Land Civil Board (1919) and later in the Press Office of the Interim Committee Governing Central Lithuania (till 1922). In that period, he was a publisher of the weekly *Tygodnik Wileński* (1920) and cooperated with newspapers *Nasz Kraj* (1920) and *Gazeta Krajowa* (1920–1922). In the newspaper *Gazeta Krajowa* he became famous as a publicist who promoted the idea of the so-called Great Lithuania with the capital in Vilnius.

Keywords: Czesław Jankowski, Vilnius, journalism, state offices, interwar period

**„Visuomeninio gyvenimo gelmėje jaučiuosi kaip namie“.
Czesławo Jankowskio 1919–1922 m. pareigūno
ir publicisto veikla**

Santrauka

Gimęs dabartinės Baltarusijos teritorijoje, Ašmenos apskrityje, Czesław Jankowski (1857–1929) buvo žymus lenkų poetas, vertėjas ir publicistas. Buvo susijęs su įvairiais miestais – Mintauja, Krokuva, Varšuva, o ilgiausiai – su Vilniumi. Nuo 1922 metų kovo iki mirties buvo geriausias Vilniaus dienraščio „Słowo“ publicistas. Straipsnyje nagrinėjama Czesławo Jankowskio ankstesnio laikotarpio veikla, jam ėjus svarbias pareigūno pareigas Rytų žemių Civilinės valdybos (1919), o vėliau – Vidurinės Lietuvos Laikinosios valdančiosios komisijos (iki 1922 m.) Spaudos skyriuje. Czesław Jankowski buvo savaitraščio „Tygodnik Wileński“ (1920) leidėjas, bendradarbiavo su laikraščiais „Nasz Kraj“ (1920) ir „Gazeta Krajowa“ (1920–1922). Laikraštyje „Gazeta Krajowa“ jis išgarsėjo kaip publicistas, palaikęs anuomet taip vadinamosios Didžiosios Lietuvos su sostine Vilniuje idėją.

Raktažodžiai: Czesław Jankowski, Vilnius, publicistika, valstybės įstaigos, tarpukario laikotarpis

**„W odmęcie życia publicznego czuję się w swoim żywiole”.
Działalność urzędnicza i publicystyczna
Czesława Jankowskiego w latach 1919–1922**

Streszczenie

Urodzony w Polanach w powiecie oszmiańskim Czesław Jankowski (1857–1929) był znanym poetą, publicystą i tłumaczem. Był związany z kilkoma miastami: Mitawą, Petersburgiem, Warszawą, najdłużej – z Wilnem. Od marca 1922 r. aż do śmierci był czołowym publicystą wileńskiego dziennika „Słowo”. Niniejszy artykuł dotyczy działalności Jankowskiego z okresu wcześniejszego, kiedy pełnił ważne funkcje urzędnicze w Wydziale Prasowym najpierw Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich (1919), a potem Biura Prasowego Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej (1920–1922). W tym okresie Jankowski wydawał „Tygodnik Wileński” (1920), a także współpracował z gazetami „Nasz Kraj” (1920) i „Gazeta Krajowa” (1920–1922). Na łamach „Gazety Krajowej” promował ideę tzw. Litwy Wielkiej ze stolicą w Wilnie.

Słowa kluczowe: Czesław Jankowski, publicystyka wileńska, instytucje państwowe, okres międzywojenny